

Koncepcia „nekonečného“ ako možného východiska z krízy identity „ľudského“ u Emmanuela Lévinasa

Emmanuel Lévinas's conception of the „infinite“ as a possible way out of the identity crisis of the „human“

JÁN MIČKO

Trnavská univerzita v Trnave
Filozofická fakulta
Katedra filozofie

Abstract:

This study focuses on Emanuel Lévinas, a representative of the 20th century dialogical philosophy and Jewish theology, who, in breaking down previously familiar philosophical and anthropological constructs, offers in his ethics the possibility of both accepting and understanding the other (of reaching the Other). Although Lévinas drew directly on Martin Buber's ideas for his dialogical principle, there are moments in which their conceptions differ significantly from each other (the Other, the Face). The aim of the study is not only to acquaint the reader with Lévinas's conception of philosophy and theology, but also with his life and the religious, philosophical, and literary influences that contributed greatly to the development of Lévinas's personality and can offer the reflective subject of today a way out of the identity crisis of values and culture caused by the instability of the present.

Keywords: Other, Lévinas, Human, Infinity, Totality.

Úvod

Emmanuel Lévinas patrí medzi univerzálnych židovských filozofov, ktorý má už niekoľko desaťročí výrazný vplyv na filozofické a etické myslenie. V tejto štúdii sa oboznámime s náboženskými, filozofickými i literárnymi vplyvmi, výrazne sa podieľajúcimi na rozvoji Lévinasovej osobnosti. Jeho dôležitosť spočíva v koncepcnej nadväznosti na budúceho mysliteľa Jozefa Solovejčika. Obe osobnosti spájala koncept litovského židovského prostredia ovplyvnený racionálnou interpretáciou Tóry, ale aj priestor pre iracionálne (ne-racionálne), ktoré sa v tvorbe, myslení, ale najmä v prežívanom živote prejavovalo a obaja mu prisudzovali vo svojich filozofických koncepciách dôležité miesto. Predstavíme si typ židovskej spirituality, ktorou bol filozof ovplyvnený a zostal jej verný v priebehu celého svojho dlhého života. Jadro tejto časti predstavuje hľadanie zdrojov, konceptov a následne poskladanie celistvého obrazu Boha rôznych mien a označení, objavujúcich sa v „zákutiach a turniketoch“ – ako hovorí Suchárek – Lévinasovej filozofie.¹

1. Filozofická osobnosť Emmanuela Lévinasa

Lévinas je nepochybne jednou z najvýraznejších postáv filozofie 20. storočia; storočia, storočia poznamenaného okrem iného aj „filozofickou vášňou pre jazyk“.² Na originalite jeho filozofického myslenia sa nemalou mierou podpísal aj pomerne dlhý a zaujímavý život, ktorý sa vinul takmer celým storočím.

Kto sa osobne zúčastnil alebo si vypočul dochované nahrávky rozhovorov s Emmanuelom Lévinasom a nepoznal pritom jeho pôvod, istotne by nezapochyboval o tom, že hlas, ktorý počuje, patrí Francúzovi. Naše zmysly nás však môžu oklamať, keďže sa Lévinas narodil 25. decembra 1905 v Kaunase, druhom najväčšom meste Litvy.³ Podľa vyjadrenia *Bouretza* sa narodil v kultúrnom univerze, ktoré bolo vzdialené iba niekoľko sto kilometrov od Kráľovca a Jeny, teda pomerne blízko od dôležitých centier filozofického života v Nemecku, ale na strane druhej sa táto oblasť držala bokom od hlavných prúdov modernej filozofie, avšak ešte bola situovaná na hraniciach západného sveta.⁴

¹ Pavol SUCHÁREK, Turniketom Levinasovho času. In: *Filozofia* 61 (8), 2006, s. 642 – 658.

² Louis Althusser a jeho symptomatické prednášky, Freudova práca o jazyku pred Heideggerom, práce Husserla a Heideggera, Wittgensteinov *Tractatus logico-philosophicus*, Foucaultova *Archeológia vedenia* atď. (Porov. Bernard H. LÉVY, *Sartrovo stololetí*. (Filozofické zkoumaní), Brno: Host, 2003, 22 – 23.)

³ V niektorých zdrojoch sa uvádza 12. január 1906 a to v závislosti od toho, či sa pridrižujeme gregoriánskeho, alebo juliánskeho kalendára používaného v cárskom Rusku. (Porov. Emmanuel LÉVINAS, *Existence a ten, kdo existuje*, Praha: OIKOYMENH, 2009, 8; Emerich CORETH, Peter EHLEN, Gerd HAFFNER, Friedo RICKEN, *Filozofie 20. stololetí*, Olomouc, 2006, s. 58; Ladislav TKÁČIK, Človek Emmanuel Levinas, In: *Ostium* 9 (3), 2013 [online] URL: <https://ostium.sk/language/sk/clovek-emmanuel-levinas/>.

⁴ Porov. Pierre BOURETZ, *Svědkové budoucího času III: L. Strauss, H. Jonas, E. Lévinas*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 268.

Už od detského veku sa podrobne oboznamoval s Tánachom, textami Talmudu, midrašmi, rabínskymi komentármi, halachou a prežívanou židovskou tradíciou, pretože vyrastal v ortodoxnej židovskej rodine.⁵ Táto formácia mala veľký vplyv na jeho neskorší filozofický a teologický vývoj.

V období detstva na neho vplývala aj ruská literatúra, čítanie ruských klasikov, predovšetkým Puškina, Tolstého, Dostojevského či Vasilija Grossmana.⁶ Najmä predposledný menovaný bude mať v neskoršom období jeho života nepopierateľný vplyv na vývoj a formovanie fundamentálnych ideí jeho personalistickej filozofie. Na príkaz ruskej vlády bola celá stotisícová židovská komunita v máji 1915 vyhnaná z mesta.⁷ Lévinasova rodina sa tak v roku 1916 presťahovala do ukrajinského mesta Charkov, kde ich v roku 1917 zastihla aj VOSR. Pri svojich návratoch do detstva sa Lévinas, ako to sám nazýval, pokúšal o náročnú rekonštrukciu strateného sveta „litovského judaizmu“, umiestneného medzi Puškinom a Tórou uprostred Ruska, ktoré Židov tolerovalo iba v okrajových provinciách.⁸

V roku 1923 odišiel zo sovietskeho Ruska do Francúzska, kde začal študovať na univerzite v Štrasburgu latinčinu, francúzštinu a nemčinu. Tu sa spriatelil s Mauriceom Blanchotom, ktorý silne ovplyvnil aj tvorbu Jacquesa Derridu a Michaela Foucaulta. V Štrasburgu na neho vplývajú aj profesori Charles Blondel, Maurice Holbwachs, Henri Carteron, ale predovšetkým Maurice Pradines, ilustrujúci dôležitosť primátu etiky nad politikou použitím Dreyfusovej aféry.⁹ A samozrejme záhadný Monsieur Mordechaj Chouchani, zvláštna postava, ktorá sa jedného dňa vynorí, akoby odnikiaľ, zasväti Lévinasa, (ktorý ho medzi rokmi 1947–1950 pravidelne navštevuje), do tajomných komentárov Babylonského talmudu, a rovnako tajuplne zmizne potom, keď sa jeho „drahocenná“ výuka skončí.¹⁰

V rokoch 1928 – 1929 študoval fenomenológiu vo Freiburgu, kde sa filozoficky formoval pod vplyvom Edmunda Husserla a Martina Heideggera. Postupne však začal na oboch filozofoch kriticky reagovať. Po ročnom pobyte vo Freiburgu sa vrátil do Paríža, kde sa pod vedením Jeana Wahla venoval koncipovaniu dizertačnej práce. Vo svojej dizertačnej práci *Teória názoru v Husserlovej fenomenológii* vystupuje spolu s Heideggerom proti Husserlovmu výkladu vedomia založeného na teoretickom vzťahu.¹¹ Husserl a Heidegger predstavujú ďalšie významné osobnosti, ktoré vo výraznej miere ovplyvnili Lévinasov filozofický život.

⁵ Porov. CORETH, EHLEN, HAEFFNER, RICKEN, *Filosofie 20. stoločí*, s. 58.

⁶ Porov. BOURETZ, *Svedkovú budúcnú času III: L. Strauss, H. Jonas, E. Lévinas*, s. 270.

⁷ Porov. TKÁČIK, *Človek Emmanuel Levinas*, c. d.

⁸ Porov. BOURETZ, *Svedkovú budúcnú času III.*, s. 273.

⁹ Porov. Simon CRITCHLEY (ed.), *The Cambridge Companion to Levinas*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 32; TKÁČIK, *Človek Emmanuel Levinas*, c. d.

¹⁰ Porov. BOURETZ, P.: *Svedkovú budúcnú času III.*, s. 271.

¹¹ Porov. CORETH, EHLEN, HAEFFNER, RICKEN, *Filosofie 20. stoločí*, s. 58.

V roku 1930 sa Lévinas oženil s Ráchel Lévy,¹² priateľkou z detstva, získal francúzske občianstvo a pokračoval v štúdiu v Paríži pod patronátom Jeana Wahla ale aj personalistu a kresťanského existencialistu Gabriela Marcela, ktorý ovplyvnil jeho neskoršiu personalistickú koncepciu pôvodne židovskej dyadickej relácie (Ja – Ty).¹³

V Paríži ho zastihla Druhá svetová vojna. Je mobilizovaný a ako poddôstojníka vo funkcii tlmočníka ho pridelia na veliteľstvo 10. armády v Rennes.¹⁴ V prvých fázach obliehania Francúzska pri útoku na Dankerk v júni 1940 padol do zajatia, a tak ho koniec vojny zastihol vo vojenskom zajateckom tábore – čo ho paradoxne ochránilo pred transportom do koncentračného tábora a na rozdiel od jeho rodiny mu zachránilo život¹⁵ –, kde pracoval ako drevorubač. Keďže sám Lévinas považuje túto skúsenosť i z nej prameniace filozofické myšlienky za veľmi dôležitú a podnetnú pre jeho neskorší život a smerovanie jeho myslenia najmä v oblasti personálneho dialógu, vzniká potreba sprístupniť si niektoré dôležité spomienky na zajatecký tábor, ktoré o niekoľko rokov po skončení svetového konfliktu rezovali v jeho tvorbe:

*„Bolo nás sedemdesiat a tvorili sme drevorubačské komando pre izraelských zajatcov v nacistickom Nemecku. Zvláštnou zhodou náhod mal tábor číslo 1492, čo je podľa kresťanského kalendára dátum vyhnania Židov zo Španielska za Ferdinanda V. Katolíckeho. Francúzska uniforma nás chránila i proti hitlerovskému násiliu. Ostatní ľudia, s ktorými sme prichádzali do styku alebo nám dávali prácu,... z nás sfahovali ľudskú kožu“.*¹⁶

Na základe týchto skutočností patrí práve reflexia hrôz, ktoré so sebou priniesol holokaust, k ďalším významným skutočnostiam ovplyvňujúcim Lévinasovu filozofiu. Od roku 1947 prednášal na Collège philosophique. Zaoberal sa štúdiom Talmudu a od roku 1957 prednášal o problémoch obsiahnutých v Talmude na Kolokviu frankofónnych židovských intelektuálov.¹⁷ Na začiatku šesťdesiatych rokov minulého storočia pôsobí ako profesor na univerzite v Poitiers, v rokoch 1962 – 1973 v Paris – Nanterre a od roku 1973 do 1976 na Sorbone. V poslednej tretine života zastával post riaditeľa v L'École Normale Israélite Orientale. Jeho život najlepšie charakterizuje téza, ktorú predniesol na parížskej prednáške o Talmude s názvom *Judaizmus a revolúcia: „Úlohou človeka je budovať svet, a svet*

¹² V roku 1936 sa im narodí dcéra Simonne, ktorá sa stane lekárkou a v roku 1948 syn Michael, budúci hudobný skladateľ. (Porov. TKÁČIK, Človek Emmanuel Levinas, c. d.).

¹³ Porov. The European Graduate School: *Emmanuel Lévinas – Bibliography* [online] URL: <http://www.egs.edu/library/emmanuel-levinas/bibliography/>; Človek Emmanuel Levinas, c. d.

¹⁴ Porov. BOURETZ, *Svědkové budoucího času III.*, s. 281.

¹⁵ Všetci členovia jeho rodiny predovšetkým z Litvy, s výnimkou manželky, dcéry a svokra sa stali obeťami Šoa.

¹⁶ Porov. Emmanuel LÉVINAS, *Defficile liberté*. Paris: Albin Michel, 1963, s. 215.

¹⁷ Porov. BOURETZ, P.: *Svědkové budoucího času III.*, s. 271.

budujeme pracou a štúdiom. Všetko ostatné rozptyľuje. Rozptýlenie je zlo“.¹⁸ Zomrel 25. decembra 1995 v Paríži, v čase kresťanských Vianoc.¹⁹

1.1 Vplyvy formujúce Lévinasovu filozofickú osobnosť

V priebehu predchádzajúcej životopisnej črty sa nám podarilo v základných rysoch vymedziť zásadné vplyvy, ktoré formovali filozofickú osobnosť Emmanuela Lévinasa: židovské prostredie tradičného judaizmu a jeho vplyvy (rabínsky judaizmus), ďalej Edmund Husserl a napokon Martin Heidegger.

Rovnako ako celá plejáda filozofov druhej polovice minulého storočia, boli aj Buber s Lévinasom konfrontovaní a následne do určitej miery fascinovaní a zároveň ovplyvnení filozofickým myslením Martina Heideggera. Jeho myslenie vtedy totiž pre mnohých predstavovalo dovŕšenie fenomenologického programu. Heideggerovo *Bytie a čas* vytvára práve svojou ontologickou štruktúrou protiklad, kontrastné opozitum voči *sacrum*, ktoré sa snažia pomenovať a na ktoré vo väčšine svojich prác poukazujú obaja myslitelia. Heideggerovo „bytie“ nevychádza z Boha, predstaviteľa najvyššej entity, ale z *pobytu* – človeka, ktorý je bez ohľadu na jeho vôľu *vrhnutý* do záležitostí sveta. Boh, vrchol transcencie, táto entita charakterizovaná „inakosťou“ – taká dôležitá pre Lévinasa i Bubera predovšetkým v otázkach relácií – už nedominuje v centre pozornosti raného Heideggerovho myslenia. Neproblematickuje ju. Spomínaná skutočnosť priviedla oboch filozofov dialógu k opätovnému prehodnoteniu skúmaného pojmu, k jeho následnému filozofickému redefinovaniu a opätovnému významovému priblíženiu. Sekundárnym dôsledkom tohto kroku bol vznik vzájomnej diferencie medzi Lévinasom a Buberom, ktorú podnietilo ideové prehodnotenie *Bytia a času*.

V rozhovore s Bernhardom Casperom sa Lévinas priznáva a zároveň poukazuje na skutočnosť, že po Husserlovi a pred Rosenzweigom bol práve Heidegger „tým rozhodujúcim momentom v jeho filozofickom živote a najrozhodujúcejším momentom vo filozofii vôbec“.²⁰ Dokonca zachádza až tak ďaleko, že jeho *Bytie a čas* prirovnáva k Platónovmu dialógu *Faidros*, Kantovej *Kritike čistého rozumu* či Hegelovej *Fenomenológii ducha*.²¹ Po Heideggerovi ho výrazne ovplyvnili aj Franz Rosenzweig, Herrmann Cohen a už spomínaný Gabriel Marcel.

S Gabrielom Marcelom sa Lévinas stretáva na Parížskej univerzite. Marcel ako predstaviteľ filozofie existencie „náboženského smeru“²² tvoriaci kontrast k exis-

¹⁸ Tamtiež, s. 271.

¹⁹ Porov. Andrius VALEVIČIUS, Levinas, Some basics facts. In: *Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences* [online] URL: http://www.lituanus.org/1987/87_1_02.htm.

²⁰ Emmanuel LÉVINAS, *Být pro druhého*. Praha: Zvon, 1997, s. 21.

²¹ Tamtiež, s. 21.

²² Porov. Eva FORMÁNKOVÁ, Gabriel Marcel (1889) – Doslov. In: MARCEL, G: *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 133.

tencialistickej filozofii Jeana Paula Sartra, ktorá mala ateistický charakter, očaril aj mladého Lévinasa. Marcelovo filozofické myslenie sa nepochybne podpísalo pod koncepciu dyadickej relácie *Ja a Ty* prezentovanú Lévinasom v neskoršom období. Marcel si uvedomoval oddelenosť ega a iného (Druhého, Boha – Transcendencie). V referáte prednesenom v novembri 1933 na pôde Lyonskej filozofickej spoločnosti Marcel okrem iných závažných tvrdení vyslovil aj nasledujúce tvrdenie: „Dobre vieme, že rovina, v ktorej je ja samo a to iné, môže byť transcendovaná; transcendovaná v láske, v milosrdenstve. Láska gravituje okolo určitej pozície, ktorá nie je ani pozícia „ja“, ani pozícia iného ako iného; je to to, čo som nazval ty.“²³

Práve toto rozdelenie subjektov vedúcich dialóg na ja – ego (v pozitívnom slova zmysle) a iného ako iného (ty – Ty) v transcencii lásky a milosrdenstva mohlo mať pre Lévinasovu koncepciu vzťahu dôležitý význam. Ďalšiu paralelu Marcelovho vplyvu či vzájomného zhodného „filozofického postrehu“ možno vidieť v prípade používania vhodného vyjadrovacieho jazyka. Bernard – Henri Lévy poukazuje pri Lévinasovi na náročnosť vyjadrenia duchovných tém výrazmi hovoriacimi o odpore, ktorý slová kladú duchu.²⁴ V podobných intenciách uvažuje aj Marcel, keď v spomínanom referáte na margo termínu „ty“ poznamenal: „Azda by bolo vhodnejšie, pokiaľ by to bolo možné, lenže podľa mojej mienky tu abstraktný jazyk naopak zasa skrýva nebezpečie, že nás oklame, že nás nechá klesnúť späť do (zabehaného) poriadku, v ktorom je iný, to znamená „on“ (už nie „ty“, ale existencia neosobného vzťahu)“.

V krátkosti sme tu predstavili Lévinasov život i vplyvy, ktoré sa výrazne podieľali na jeho filozofickej formácii i neskoršej tvorbe. Avšak zodpovedali sme otázky položené v úvode tejto kapitoly? Kto je Emmanuel Lévinas, kam ho možno na základe jeho filozofického kontextu zaradiť? Aká je Lévinasova koncepcia židovského Boha? Je vôbec možné o nejakej koncepcii hovoriť?

2. Pokus o vyjadrenie „termínu Boh“ u Emmanuel Lévinasa v systéme židovských koncepcií

Existuje veľké množstvo podobných, ale aj vzájomne sa odlišujúcich definícií, ktoré sa snažia na rôznych odborných i jazykových úrovniach a pomocou rozličných optík definovať, fundamentálne vymedziť alebo aspoň laicky priblížiť a prezentovať to, čo vlastne fenomén židovstva predstavuje. Najťažšou voľbou je vždy práve voľba vhodnej optiky. Cez akú prizmu hodnotiť? Načo sa pri definícii judaizmu apriórne zamerať? Dávať sa na židovstvo cez jeho sviatky? História

²³ Gabriel MARCEL, *Nástin fenomenologie formy „mítí“*. In: Gabriel MARCEL, *K filozofii naděje*, s. 44.

²⁴ LÉVY, *Sartrovo století. (Filozofické zkoumaní)*, s. 23.

Kultúru? Výnimočnú etnicitu? Náboženstvo? Vyvolenosť národa? Erec Jisroel?²⁵ Antisemitizmus? Diaspory? Holokaust? Odpoveď určite nie je a ani nebude jednoduchá, keďže všetky spomínané komponenty sú bazálnymi artefaktmi judaizmu, ktoré sa nedajú oddeliť. Svojou súdržnosťou vytvárajú jednotu a tak napomáhajú fenomén židovstva obsahovo obsiahnuť z rôznych interpretačných uhlov a celostne ho pochopiť.

Cieľom nášho hľadania nebude vyčerpávajúca odpoveď na túto dôležitú otázku, ale iba určité upriamenie našej pozornosti na to nevyhnutné, čo spôsobuje istú originalitu a jedinečnosť judaizmu ako takého.

Ak vychádzame zo židovského obrazu sveta, u Lévinasa takého neprehliadnuteľného, nemôžeme nepostrehnúť, že v človeku čoby Božom stvorení je od prirodzenosti zakorenená túžba po Stvoriteľovi, túžba po Nekonečne. Ten, ktorý je Nekonečný, môže byť podľa Lévinasa obsiahnutý aj v našej skúsenosti, najvýraznejšie zjavenej vo forme stopy odtlačenej v bezbrannom a prosebnom pohľade Druhého.²⁶ Tento pohľad je totiž neprehliadnuteľný. Táto povinnosť solidarity k Druhým vyplýva podľa Chalierovej zo židovskej vyvolenosti.²⁷

Na druhej strane bol Lévinas – rovnako ako pred ním Rosenzweig –, veľmi opatrný, pretože nechcel z Boha vytvoriť filozofickú tému, netúžil ho vtiahnuť do filozofického diskurzu na spôsob jeho subjektu, aby ho týmto tematizovaním neumŕtvil.²⁸

Faktom však zostáva, že spytovanie sa po Bohu nepredstavuje u spomínaného filozofa jednu z jeho nosných tém a toto môže byť za určitých okolností značne problematické. Podľa Tatranského už samotná jazyková interpretácia tohto pojmu prináša Lévinasovi mnoho ťažkostí. Samotná tematizácia skúmaného fenoménu naráža vo svojej podstate práve na existujúci problém pojmovej (ne)ustálenosti.²⁹ Lévinas sa vyhýba označeniu Boh a namiesto neho ho označuje výrazmi

²⁵ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל; hebrejský výraz pre izraelskú zem.

²⁶ Porov. CORETH, EHLEN, HAEFFNER, RICKEN, *Filosofie 20. stoločí*, s. 58.

²⁷ Človek nemôže byť ľahostajný voči svojim blízkym, nesmie odmietnuť ich útrapy na úkor svojich osobných záujmov, pretože ak odmietne podať pomocnú ruku, ak sa nepokúsi odvrátiť blížneho od zlých skutkov, bude hnaný k zodpovednosti tak hriechnik, ako aj človek, ktorý bol k jeho skutkom ľahostajný. (Porov. Catherine CHALIEROVÁ, *O filozofii Emmanuela Lévinasa*, Praha: Ježek, 1993, 20).

²⁸ Porov. OPPENHEIM, M.: *Speaking/Writing of God. Jewish Philosophical Reflections on the Life with Others*, In. Ladislav TKÁČIK, *Príspevok Emmanuela Lévinasa k fenomenológii daru*, Kraków/Trnava: Towarzystwo Slowaków w Polsce – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 98)

²⁹ Porov. Tomáš TATRANSKÝ, *Lévinas a metafyzika*, Svitavy/Roma: Trinitas/Academia Christiana, 2004, s. 43.

*Ne – viditeľný, Iný, Nekonečno*³⁰, *Nekonečnosť absolútne iného*³¹ či dokonca ho vníma ako *Otca*.³² O vzťahu k Inému, Nekonečnu, Transcendentnu hovorí pomocou rôznych „figúr sociálnosti“ (erotizmus, otcovstvo, zodpovednosť voči blížnemu), ktoré sa objavujú v situácii „tvárou v tvár“ k druhému človeku.³³

Pre Lévinasa predstavuje Nekonečno všetko to, čo presahuje bytie.³⁴ Pri rozbití doposiaľ známych obsahov filozofických schém a konštruktov zmienených pojmov (bytia a nekonečna), ho – Nekonečno – Lévinas finálne charakterizuje ako *nekonečnosť bytia, ktoré presahuje totalitu bytia*.³⁵

Neodmysliteľnou súčasťou jeho filozofického myslenia je termín *Totalita*³⁶, ktorý je pre neho dôležitý. Nepredstavuje hegelovskú súhrnnosť, jeho optika je iná, presahuje vyššie načrtnutú konceptuálnu strohosť. Odráža sa v ňom (a následne transformuje) aj politický rozmer skúmaného pojmu. Lévinas je však opatrný, pretože pri vyjadrovaní obsahu totality nekráča v prísnej hegelovskej línii a nie je dôsledný ani v dodržiavaní striktnej politickej dimenzie tohto výrazu. Lévinasova originálna optika subsumuje v tomto pojme opak transcendentného. Totalita väzní, zväzuje, zbavuje slobody.

V tomto zmysle *byť znamená izolovať sa existovaním*.³⁷ Práve preto sa terminologicky opiera o Leibnizovu monadológiu, kde práve existenciou, nie iba nejakým obsahom, ktorý by bol vo mne (subjekte) nevyjadriteľným, *som bez dverí a okien*. Monádou som poiaľ, pokiaľ som.³⁸ *Expressis verbis*, nekonečno nie je a ani zo svojej podstaty nemôže byť nositeľom negatívneho náboja. Aj keď sa odráža vo vnútri totality i histórie – mieste, kde sa môže adekvátne realizovať – je „ono úplne iné“.³⁹ S touto kvalitatívnou inakosťou nie je možné skúmajúcemu, otvorenému subjektu vstúpiť do vzájomného vzťahu, ktorý sa vyznačuje rozmanitosťou. Podľa interpretácie Chalierovej to platí aj reverzne, tzn. to ono absolútne iné nevstúpi do identického systému s „druhým“, kvalitatívne odlišným subjektom (človekom, so mnou.) Ak na základe kvalitatívnej inakosti nie je možné vstúpiť skúmajúcemu subjektu do vzájomného vzťahu s Nekonečnom, možno skúmať

³⁰ Samotné označenie *Autre* použije Lévinas 296-krát v šiestich spisoch. Porov. Cristian CIOCAN, Georges HANSEL, *Levinas Concordance*. Dordrecht: Springer, 2005, 79 – 82.

³¹ Emmanuel LÉVINAS, E.: *Čas a jiné*, Praha – Liberec: Dauphin, 1997, s. 13.

³² Porov. LÉVINAS, E.: Rozhovor s Bernhardom Casperom. In: LÉVINAS, E.: *Být pro druhého*, c. d., s. 9.

³³ Tamtiež, s. 11.

³⁴ Porov. CHALIEROVÁ, C.: *O filosofii Emmanuela Lévinase*, s. 9.

³⁵ Tamtiež, s. 9.

³⁶ Vo filozofii je to zvyčajne označenie pre celkovosť, súhrnný celok (z lat. *totus*). Porov. Jan SOKOL, *Malá filosofie člověka*, s. 344.

³⁷ LÉVINAS, *Čas a jiné*, s. 35.

³⁸ Tamtiež, s. 35.

³⁹ Porov. CHALIEROVÁ, *O filosofii Emmanuela Lévinase*, s. 9.

aspoň jeho ideu.⁴⁰ Ako je možné následne vyjadriť, príp. artikulovať ideu nekonečna? Lévinas o nej tvrdí nasledovné:

„Idea nekonečna, to nie je pojem, ktorý si subjekt príležitostne vytvára pri reflexii nejakého súcna, pričom nenaráža na nič, čo by ho zvonku obmedzilo, keď prekračuje všetky medze, a tým je nekonečné. Dianie nekonečného súcna sa nedá oddeliť od idey nekonečna, pretože toto prekračovanie medzí sa deje práve v nepomere medzi ideou nekonečna a nekonečnom, ktorého je ideou. Nekonečno tu nie je skôr, aby sa zjavilo až potom. Jeho nekonečnosť sa deje ako zjavenie. Ako vloženie jeho idey do mňa“.⁴¹ Idea Nekonečna je ideou dokonalého. Myšlienka Nekonečna vyznačuje výšku a vznešenosť, transcendentiu.⁴²

Cesta k Nekonečnu vedie (výlučne) cez Druhého⁴³, ktorý je *exterioritou par excellence*.⁴⁴ Chalierovej exegéza zachádza ešte ďalej a tento výrok rozširuje a významovo krajne obohacuje. Koncipuje vyjadrenie, podľa ktorého ak chcem dosiahnuť Druhého, musím prejsť cez Nekonečno.⁴⁵ Skutočná veľkosť interpersonálneho vzťahu (medzi ja a ty) nespočíva podľa Lévinasa v konštituovaní dyády, ale vo vzťahu dvoch personálnych jednotiek, samých osebe úplne postačujúcich. Takýto vzťah je podľa Letza možný len vďaka účasti *Nekonečna*, ktoré pôsobí za každým bytím človeka a kozmu, a v ktorom je každý človek postavený mimo akéhokoľvek ontologického systému. Na rozdiel od Heideggera kladie Lévinas existenciu nad bytie.⁴⁶

Druhý nie je iba *alter ego*, ale predovšetkým tým, kým ja nie som.⁴⁷ Aby sa ochránila transcendencia druhého človeka, musí sa tvrdo ochrániť transcendencia Boha nad svetom a nad vlastným Ja.⁴⁸ V týchto aklamáciách sa naplno objavuje komplementárne zavŕšenie, významová kompatibilita algebraického charakteru, kde sa podobne ako pri štruktúre rovníc v konečnej fáze riešenia matematickej operácie ľavá strana rovná pravej.

⁴⁰ Catherine CHALIEROVÁ, *Židovská jedinečnosť a filosofie*. Praha: Ježek, 1992, s. 24.

⁴¹ Emmanuel LÉVINAS, *Totalita a nekonečno (Esej o exterioritě)*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 14.

⁴² Tamtiež, s. 27.

⁴³ Pozri tiež: Kristína BOSÁKOVÁ, Ich und Du ist Gott: The Impact of Ludwig Feuerbach's Philosophy of Dialogical Communication on Modern Intersubjectivity and Recognition Theory. In: *Encounters with Nineteenth-Century Continental Philosophy*. Boston – Leiden: Brill 2023, s. 79 – 106. https://doi.org/10.1163/9789004689459_006.

⁴⁴ Porov. Dita RUKRIGLOVÁ, Druhý – základný pojem filosofie Emmanuela Lévinase. In: *Filozofia* 51 (3), 1996, s. 176.

⁴⁵ Porov. CHALIEROVÁ, *O filosofii Emmanuela Lévinase*, s. 9.

⁴⁶ Ján LETZ, *Metafyzika a ontológia. Príspevok k tvorbe kreačno-evolučnej ontológie*. Bratislava: Edícia Filozofickej sekcie ÚSKI a SKA, 1993, s. 156 – 157.

⁴⁷ Porov. CHALIEROVÁ, *O filosofii Emmanuela Lévinase*, s. 10.

⁴⁸ Porov. CORETH, EHLEN, HAEFFNER, RICKEN, *Filosofie 20. stololetí*, s. 60.

Zjednodušene, k nekonečnu prichádzam cez otvorenosť druhému a k druhému cez akceptáciu (otvorenosť) dimenziám Nekonečna. Táto otvorenosť sa naplno prejavuje v otvorení a nasledovnom prijatí tváre – (nahoty) druhého. Ten, ktorý je Nekonečný, môže byť obsiahnutý v mojej skúsenosti: môže byť obsiahnutý „v stope“, ktorá sa odtlačí v bezbrannom prosebnom pohľade Druhého – a jedine tam.⁴⁹ Presah tejto koncepcie pôsobenia transcendentna na človeka sa azda najmarkantnejšie prejavila pri filozofickej koncepcii Jozefa Solovejčika, kde dochádza jednak k prijatiu Druhého, (iného, tak odlišného), ako aj k presahom transcendencie (požehnanie spôsobené dodržiavaním predpisov halachy), či k vytvoreniu harmonického človeka, vyváženého v oblasti aktivity (činnosť, aktivita v prírodných vedách) a „pasivity“ (rozvaha, meditácia, pôsobenie dôsledkov z aktívnej činnosti).

A práve Jozef Dov Ber Solovejčik o tridsať rokov neskôr vyvolal podobné otrasy na opačnom konci sveta, v prostredí Spojených štátov amerických. Tento „biológ talmudu“⁵⁰ prostredníctvom halachy a intenzívnej participácie jedinca na vedeckých výdobytkoch moderného sveta, nekonfliktným sklbením viery a vedy ukázal jednu z ciest či konkrétne východisko z krízy konzumizmu, liberalizmu, formálnej a bezduchej aplikácie náboženských predpisov a židovskej religiozity v najširšom slova zmysle. Lévinasov bezbranný pohľad druhého otvára cestu k akceptácii druhého prostredníctvom sklbenia halachy a prírodných vied. Inakosť druhého (etnický Žid, nedodržiavajúci náboženské predpisy, ktorého epicentrom skúmania je niektorý z prírodovedných odborov vychádzajúci zo striktnej racionality) sa tak prostredníctvom znovuobjavenej halachy môže stretnúť s konzervatívnym židom, a tak vzniká možnosť obohatiť tohto človeka o poznatky získané z vedeckého skúmania. A posunúť jeho optiku inam. Solovejčik načrtáva aj iné rozhranie, čím akoby rozvíjal alebo dopĺňal staršiu Lévinasovskú koncepciu prijatia Druhého a zároveň poskytoval mladým Američanom východisko z možnej existenciálnej krízy. V *Halachickom človeku*⁵¹ prináša v kompilácii aktívneho *Adama I* a *Adama II*, muža viery a kontemplácie, možnú náboženskú a filozofickú perspektívu pre mladú židovskú generáciu Američanov nielen šiestej a siedmej dekády minulého storočia, vychádzajúcu z kritiky tradícií, racionalizmu, formovaných prírodnými a technickými vedami, v područí utilitarizmu a liberalizmu, so silným alternatívnym odkazom, ktorý sa tiahne až do súčasnosti.⁵² Jeho alternatíva prináša mladej židovskej generácii nádej. Nádej je podľa Zvaríka

⁴⁹ Tamtiež, s. 60.

⁵⁰ Solovejčik bol biológom a zároveň stál na čele ješivy. Došlo tu ku kombinácii teologického a prírodovedného vzdelania.

⁵¹ Josef SOLOVĚJČIK, *Halachický člověk*, Praha: Academia, 2012, s. 66 – 67.

⁵² Milan LYČKA, *Filosofie náboženství Josefa Solovjevčika*, Praha: Academia, 2010, s. 122.

význačnou emóciou v tom, že zjavuje človeka v jeho personálnej a interpersonálnej štruktúre.⁵³

Vzťah k Bohu má vždy charakter rozhovoru s druhým, ktorý Boha manifestuje a tým o ňom vydáva svedectvo.⁵⁴ Idea Nekonečna sa deje v opozícii rozhovoru, v socialite.⁵⁵ Podľa Tkáčika opozíciou je tu mienený Druhý ako opozitum.⁵⁶ Druhý je potom vnímaný ako druhý nie je iba mojím *alter ego*; je tým, kým nie som ja.⁵⁷ Ide o Exterioritu iného.

Primárne sa teda odvíja vzťah medzi Ja a Ty. Prebieha však v úplne inej rovine, pretože Ty je bezbranné. Stávame sa teda rukojemníkmi Ty.⁵⁸ V tomto bode sa naplno prejavuje vertikálna vzťahu medzi Ja a Ty na rozdiel od Bubera, ktorý tento vzťah vníma a následne prezentuje ako symetrický, kde Ja je horizontálne rovnocenné Ty.

Pre Lévinasa je podľa Letza najvlastnejšou bytostnou potrebou človeka nie komplementarita s iným príbuzným bytím, ale potreba bytia, ktoré je radikálne iné. Teda mojím najvlastnejším bytím je ten, kto je pre mňa absolútne iný, t. j. *Boh*.⁵⁹

Isté je, že Boh pôsobí. Realizuje sa na konkrétnom mieste, v určitom čase, prostredníctvom subjektu. Konkrétne sa Lévinas dotýka otázky Božieho pôsobenia v rámci rozhovoru s Christopherom von Wolzogenom, ktorý sa uskutočnil 20. decembra 1985 v Paríži, keď sa v súvislosti s poznateľnosťou Boha Wolzogen vyjadruje, že „nie je v ľudských silách poznanie Boha, ale iba miesta, kde Boh pôsobí, kde Boh žije. Takže akási imanentná transcendencia.“ Božské nekonečno zasahuje každú celistvosť a systém, je transsystémové a transtotalitné obklopujúco i toho najväčšieho možného systému.⁶⁰

V rozhovore s Bernhardom Casperom sa Lévinas dostáva ešte ďalej. Nepostačuje mu striktná lokalizácia *miesta* Božieho pôsobenia, nutne musí tento priestor prekročiť, aby sa vzápätí opätovne vrátil do oblasti vzťahov umožňujúcich definovať Boha adjektívom *Otec*,⁶¹ ktorého primárne potrebuje každý *syn*.⁶²

⁵³ Michal ZVARÍK, Problém identity z hľadiska zúfalstva. Pohľady J. Piepera a A. J. Steinbocka. In: *Človek a jeho Ja. Od zúfalstva k zmyslu*. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2020, s. 11.

⁵⁴ TATRANSKÝ, Lévinas a metafyzika, s. 46.

⁵⁵ LÉVINAS, *Totalita a nekonečno*, s. 173.

⁵⁶ Porov. TKÁČIK, L, *Príspevok Emmanuela Lévinasa k fenomenológii daru*, s. 86.

⁵⁷ LÉVINAS, *Čas a jiné*, s. 139.

⁵⁸ LÉVINAS, *Rozhovor s Bernhardom Casperom*, s. 20.

⁵⁹ LETZ.: *Metafyzika a ontológia. Príspevok k tvorbe kreačno-evolučnej ontológie*, s. 157.

⁶⁰ LÉVINAS, E.: *Rozhovor s Christopherom von Wolzogenom z 20. 12. 1985*. In: LÉVINAS, E.: *Být pro druhého*, s. 49.

⁶¹ Tamtiež, 49.

⁶² Pozri Anton VYDRA, A.: Pojem synovstva u Lévinasa a v Henryho filozofii kresťanstva. In: KARUL, R. (et al.): *Michel Henry: Život ako prelínanie subjektivity a intersubjektivity*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2009, s. 155 – 175.

Poslednou zjavenou „tvárou“, ktorá môže charakterizovať Lévinasovu i Buberovu interpretáciu zjavovaného Boha, je oblasť utrpenia vyvoleného ľudu. Prečo vyvolený národ trpí? Kde Bol Boh v Auschwitzi? Prečo mlčal? Odpoveď nie je jednoduchá. Lévinas vidí Boha za každou bezbrannou tvárou prechádzajúcou týmto utrpením. Auschwitz ako symbol sa po všetkých náčrtoch „zrkadlení Božej tváre“ v „ľuďmi obývanom“ priestore a čase javí byť vysoko aktuálnym. Vypovedané evokuje otázku: „Kde bol Stvoriteľ sveta, stojaci pri zrode každého vzťahu, (ba za určitých okolností samotný „vzťah“) počas genocídy vyvoleného ľudu? Prečo mlčal? Mlčal vôbec? Hľadanie odpovede nebude jednoduché a bude súvisieť s otázkou vyvolenosti židovského národa.⁶³

Skutočnosť holokaustu mala za následok nielen vznik štátu Izrael ako predstaviteľa celosvetovej židovskej domoviny v roku 1948,⁶⁴ ale zároveň, vzhľadom na udalosti, ktoré sa udiali v Auschwitzi, podnietila v radoch predstaviteľov ortodoxného židovstva opätovnú diskusiu o vyvolenosti židovského národa. V spojitosti s touto otázkou automaticky a nevyhnutne vyvstali úvahy o pozícii Boha (Ha-Šem) v živote veriaceho Žida. V tejto súvislosti sa otvára priestor pre nasledujúce otázky: Ako je možné, že došlo k takým tragickým udalostiam? Prečo Jahve nezachránil svoj ľud, tak ako prisahal vo svojej zmluve? Z akého hľadiska túto skutočnosť posudzovať? Ako ju interpretovať?

Ako je možné, že Boh v Auschwitzi nekonal? Vari zabudol na svoju Svätú zmluvu, ktorú uzavrel s Abrahámom? Veď predsa státisíce východných chasidov „bedlivo dbalo na prikázania, nariadenia a práva“, ktoré Ha-Šem prikázal zachovávať v Deuteronómii.⁶⁵ Vari ich Boh opustil? Ako je to možné? Veď Mu nedokázal uniknúť ani prorok Jonáš. Alebo tento stav zapríčinili sekulárni, väčšinou asimilovaní, sionisticky orientovaní synovia národa zo západnej Európy?⁶⁶

Neľahké odpovede na ešte ťažšie otázky sa pokúsime hľadať v dialógu s filozofom Hansom Jonasom, a tak sa nám možno podarí pochopiť (ne)konanie Boha. Výstižným spôsobom pôsobí vyjadrenie Hansa Jonasa, keď hovorí: „Boh sa presunul na miesto svojho vyvoleného ľudu“⁶⁷ a trpel spolu s ním. V transportoch, v táboroch, v osviečimských peciach.

V tejto časti sme sa na základe „úlomkov etických konceptov“ z Lévinasovej filozofickej tvorby snažili poskladať *Tvár Boha*, ktorého sa Lévinas prostredníctvom

⁶³ Porov. Ján MIČKO, Vyvolenosť. Požehnanie, či záhuba? In: *Ostium 7* (1), 2011 [online]. URL: <https://ostium.sk/language/sk/vyvolenost-pozehnanie-ci-zahuba-uvahy-o-vyvolenosti-dobre-a-zle-po-druhej-svetovej-vojne/>.

⁶⁴ Porov. Paul JOHNSON, *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, MozArt, 2007, s. 196.

⁶⁵ konkrétne (Dt 7, 7 - 11); Chasid (zbožný, milostivý), označenie stúpenca mystického rabína Baľ Šem Tova (1698 - 1760) žijúceho prevažne na pomedzí Poľska a Ukrajiny.

⁶⁶ Porov. MIČKO, Vyvolenosť. Požehnanie, či záhuba? In: *Ostium 7* (1), 2011.

⁶⁷ Porov. BOURETZ, *Svědčkové budoucího času III.*, s. 241.

svojich teologických a filozofických textov dotýkal. Keďže vyššie zmienená otázka (ne)patrí k ťažiskovým témam jeho tvorby, museli sme siahnúť po existujúcich útržkoch, zmienkach.

Boh, tak ako je vykreslený v Lévinasovom myslení, je nespochybniteľne z väčšej časti Bohom hebrejskej racionalistickej tradície. Úcta samotného filozofa k tejto tradícii je nesporná a prejavuje sa tak, že samotný Lévinas nepoužíva na vymedzenie Boha jednotný pojem. Osciluje medzi viacerými označeniami. Ide predovšetkým o výrazy *Nekonečno*, *nekonečná idea*, *Ty*, *Cudzinec*, *transcendencia*, a až v konečnej fáze jeho prác sa objavuje označenie *Boh*. Pre všetky označenia Boha je typická ich „nemateriálna“ povaha, pretože *myslieť Nekonečno neznamená mysliť predmet*.⁶⁸

Naproti tomu existujú aj odlišnosti oproti hebrejskému konceptu Boha, na ktoré upozorňuje izraelský filozof Ze'ev Levy vo svojom texte. Podľa Lévinasovej filozofie vo svete nachádzame len *stopy Boha*, tie sú však vďaka svojej povahe mnohoznačné a pre moderného človeka nemôžu byť presvedčivým dôkazom existencie Boha.⁶⁹ Čo je však najdôležitejšie: hoci Boh je podľa Lévinasa transcendentný a nepoznatel'ný, vyvodzuje zo stretnutia s Božími (domnelými) stopami humanistický dôsledok: nemáme iba pasívne kráčať v týchto stopách, ale sami máme byť pripravení slúžiť iným ľuďom.⁷⁰

Otázka ničoty

Okrem vyššie zmienených je tu ešte jedna otázka, ktorou sa treba zaoberať v kontexte vzniku osobnej krízy veriaceho človeka, a tou je otázka ničoty.⁷¹ Otázka ničoty sa bezprostredne odvíja od pojmu negácie. Ak by neexistovala negácia, nemohli by sme si položiť žiadnu otázku. V našom prípade by bolo nemožné spytovať sa po bytí. Po jeho (ne)existencii. O fenoméne ničoty sa Lévinas vo svojich prácach výslovne nezmieňuje. Poukazuje na ňu už zmienený personalistický filozof Martin Buber najmä v chasidsky zameraných prácach.

Buber sprístupňuje ničotu dvoma spôsobmi (aj keď ju priamo takto nenazýva, ale vyplýva to zo skúmaného textu). Prvýkrát ju charakterizuje výrazom Ájin. Tento

⁶⁸ LÉVINAS, *Totalita a nekonečno*, s. 34.

⁶⁹ Ze'ev Levy je súčasný izraelský filozof, ktorý študoval filozofiu na univerzitách v Tel-Avive a Jeruzaleme. Pôsobil na univerzite v Haife, kde prednášal o súčasnom židovskom myslení. Ako hosťujúci profesor prednášal na univerzite Bar-Ilan v Izraeli, na univerzitách v USA a opakovane na univerzite v Heidelbergu. Je autorom trinástich monografií o štrukturalizme, hermeneutike a etike, o Baruchovi Spinozovi, Rosenzweigovi a Lévinasovi, o vzťahoch medzi židovskou a všeobecnou filozofiou. (Porov. Ze'ev LEVY, *Emmanuel Lévinas ako židovský mysliteľ*. In: *Filozofia* 54 (5), 1999, 340 – 348).

⁷⁰ LEVY, *Emmanuel Lévinas ako židovský mysliteľ*, s. 348.

⁷¹ K tematizovaniu prítomnosti nihilizmu u Lévinasa pozri Róbert KARUL, *O bytí bez subjektu. Sproblematizovanie Levinasovho ponímania čistého bytia*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2012, s. 43 – 47.

pojmem sa vyskytuje v *Chasidských rozprávaniach* a predstavuje Božie meno, prisúdené Bohu, ktorého obsahovú stránku je veľmi ťažké vyjadriť – je neopísateľný. Najvýstižnejšie obsahové vyjadrenie by mohlo pochádzať od Majstra Eckharta a vyjadril by som ho pojmom „Nič.“

Je to však kvalitatívne diametrálne odlišný pojem ako ten, ktorý Buber používa na označenie stavu „*Keď si Boh zakryl oči*“, ⁷² Lévinas tento stav nazýva ateizmus. Opakom je podľa Lévinasa nepretržitá Epifánia, pri ktorej človek nemôže zaspať, je to nespavosť v dôsledku zodpovednosti za druhého, pričom nespavosť narúša ontologický pokoj bytia.⁷³

Ostatné práce upravujú najmä vzťahy súvisiace s Tórou, vyvoleným národom a Bohom sú obsiahnuté v *Čítaniach z Talmudu*,⁷⁴ kde im samotný Lévinas venuje väčšiu pozornosť. Aj keď ťažisko Lévinasovej myšlienkovej tvorby spadá do oblasti etiky a vzájomných vzťahov, predsa len sa okrajovo dotýka aj fenoménu, ktorý možno ani nemal v úmysle tematizovať. Dotýka sa témy ničoty vykreslenej ako pôvodne neosobnej udalosti.⁷⁵ Ničota je dôsledkom. Dôsledkom neexistencie vzťahov a substantívom noci, temnotou. Lévinasovi to však nepostačuje. Pri vymedzení sa dostáva ešte hlbšie, keď o nej hovorí ako o *ono je*.⁷⁶ Dokonca používa obrazy: „*Je to ako hustota prázdnoty, ako šumenie ticha*“.⁷⁷ Aj tento fenomén ničoty nám môže dopomôcť k dotvoreniu obrazu židovského Boha tak, ako ho vo svojich prácach komplexne „nasvietil“ Lévinas.

Predkladaná štúdia nám v prvom rade umožňuje skúmať a nahliadať či spytovať sa po Bohu, tak ako nám ho sprostredkujú hebrejské filozofické a teologické tradície. K fenoménu nihilizmu sa nám nepodarilo objaviť žiadnu zmienku. Pri hľadaní sme sa v závere okrajovo museli dotknúť aj prác Martina Bubera, pri ktorom sme za východiskové práce považovali tie, čo reprezentujú jeho chasidskú tvorbu. Po analýze skúmaných textov sme sa dopracovali k faktu, že Buber venuje vo svojich prácach (aspoň v tých, ktoré sa mi podarilo do tejto chvíle preskúmať) väčší priestor Božiemu pôsobeniu ako Emmanuel Lévinas. Čo sa týka problému ničoty, Buber sa jej venuje iba v dvoch chasidských príbehoch.⁷⁸ Buberove texty nám tak poslúžili k doplneniu, ale aj k poukazu na možnú protiváhu k Lévinasovmu konceptu Božieho pôsobenia vo svete.

⁷² Je to stav zdanlivého oddelenia, keď si človek vystačí sám, Epifánia sa preruší. Porov. Andrej ROZEMBERG, *Privilegovaný pohľad*. In: *Filozofia* 61 (8), 2006, s. 637.

⁷³ Tamtiež, s. 637.

⁷⁴ Porov. Emmanuel LÉVINAS, *Beyond the Verse. Talmudic Readings and Lectures*. London: Continuum, 1994, s. 13 – 85.

⁷⁵ LÉVINAS, *Existence a ten, kto existuje*, s. 53.

⁷⁶ Tamtiež, s. 53.

⁷⁷ Tamtiež, s. 53.

⁷⁸ Martin BUBER, *Chasidská vyprávění*. Praha: Kalich, 2002, s. 78 a 164.

Celý obsah pojmov podieľajúcich sa na označovaní, či pomenovávaní Boha korešponduje s chasidskou spirituálnou cestou.⁷⁹ Tieto pojmy, pramene, z ktorých Buber čerpá, i samotná jeho tvorba venovaná židovstvu vychádza z prameňov chasidizmu a nesie ich pečať. Touto relevantnou skutočnosťou sa dá jasne dokázať, že Buberovi bola chasidská cesta veľmi blízka.⁸⁰

Na druhej strane sa Lévinas opiera o komentáre Babylonského talmudu⁸¹ a využíva striktnie racionálnu rabínsku formuláciu. Neopiera sa o žiadne mystické experiencie, ale striktnie dáva priestor literám Tóry. Referenčný rámec jeho skúmania je vymedzený výlučne Tórou a partikulárnymi rámcami Tóry. Najviac sa o fenoméne Boha môžeme dozvedieť v čítaniach z Talmudu,⁸² kde sa však tento filozofický génius prezentuje ako rabín a jeho výpovede majú viac teologickú ako filozofickú povahu. Predsa však aj v týchto komentároch traktátov Talmudu sa mi podarilo objaviť filozofické stopy. Šlo predovšetkým o tematizovanie týchto častí: traktát Menachot 99b a 100a, Mišna a Gemara.

Z uvedeného vyplýva jednoznačné vylúčenie dominantného vplyvu chasidskej spirituálnej cesty na osobnosť Lévinasova. V jeho prácach sa podarilo objaviť iba jeden text, v ktorom hovorí o chasidskej duchovnej ceste, text nesie názov *Kto je rabi Voložiner?*⁸³ – a autor tam veľmi pozitívne prezentuje spirituálnu cestu tohto chasidského cadika.⁸⁴

Tematika Boha sa však nachádza na samom okraji filozofického záujmu Emmanuela Lévinasa. Aj keď sme o tejto skutočnosti vedeli pred začatím písania tohto textu, predsa len sme chceli detailne zmapovať skúmanú problematiku a vylúčiť, alebo potvrdiť prítomnosť chasidského ideového elementu pri tematizovaní Boha v jeho tvorbe. A práve v tejto skutočnosti vidíme tiež určitú novosť tejto štúdie, pretože ako je zrejmé, výlučne výskumom tohto faktu sa doposiaľ nikto priamo nezaoberal.

Z uvedeného však vyplýva, že aj Martinovi Buberovi, Jozefovi Solovejčikovi či Emmanuelovi Lévinasovi nebola otázka Boha ľahostajná a v určitej miere sa

⁷⁹ Buber využíva predovšetkým hebrejský pojem jasný, svetlo, Ein Sof, či ide ďalej keď používa pojem Ajin. Na druhej strane sa v jeho tvorbe vyskytuje pojem *Ha-Shem* (Meno s veľkým M), čím sa zhoduje s racionálnou rabínskou tradíciou.

⁸⁰ Nemôžeme s istotou tvrdiť ku akému „dvoru chasidov“ sa priradľoval, pretože oficiálne nepatrí nikam, no zo skúmaných spisov možno usúdiť, že mu bola najbližšia cesta rabiho Nachmana z Braslavi o ktorom vydal aj samostatný spis. Iný názor má však izraelský historik a znalec mystiky Gerschom Scholem, ktorý pochybuje o správnosti Buberových interpretácií chasidských pojmov a tento hybrid chasidskej pôvodiny a nemeckých pojmov nazýva „buberovským chasidizmom.“

⁸¹ napr. traktáty Joma a Kidušin.

⁸² Porov. LEVINAS, *Beyond the Verse. Talmudic Readings and Lectures*, s. 115 – 148.

⁸³ Tamtiež, s. 148 – 164.

⁸⁴ cadik – spravodlivý (hebr.).

ňou zaoberali. A aj keď všetci kráčali rozličnými duchovnými cestami, Buber cestou židovskej mystiky a Lévinas so Solovejčikom cestou racionálnej kritiky, predsa sa len dopracovali k identickým záverom o vyjavovaní sa Boha človeku. Aj keď tieto závery vymedzili rozličnými pojmami, predsa len ich obsah je rovnaký, čo ani inak nemohlo byť, ak základným referenčným rámcom skúmania bola pre oboch Tóra, najdôležitejší súbor spisov judaizmu. Výsledky týchto hľadání majú nezanedbateľný presah pre budúce generácie.

Záver

Predkladaná štúdia je venovaná predstaviteľovi dialogickej filozofie a židovskej teológie 20. storočia Emanuelovi Lévinasovi, ktorý pri rozbití dovtedy známych filozofických a antropologických konštruktov ponúka vo svojej etike možnosť prijatia a zároveň pochopenia iného človeka (dosiahnutia Druhého). Lévinas pri svojom dialogickom princípe síce vychádzal priamo z myšlienok Martina Bubera,⁸⁵ no nájdú sa aj momenty, ktoré ich koncepcie výrazne od seba odlišujú (Druhý, Tvár). Cieľom štúdie nie je len oboznámenie čitateľa s koncepciou Lévinasovej filozofie a teológie, ale najmä s jeho životom, s náboženskými, filozofickými i literárnymi vplyvmi, ktoré sa výrazne podieľali na rozvoji Lévinasovej osobnosti a môžu ponúknuť reflektujúcemu subjektu súčasnosti východisko z hodnotovej i kultúrnej krízy spôsobenej nestabilitou súčasnosti, cestou „bezpodmienečného“ prijatia inakosti druhého.

Emmanuel Lévinas patrí medzi univerzálnych židovských filozofov, ktorý má už niekoľko desaťročí výrazný vplyv na filozofické a etické myslenie. Filozof ponúka svojou filozofiou, ktorá je vlastne etikou, perspektívu univerzálnych princípov vzájomného spolunažívania a akceptácie druhého, kde práve táto optika by mohla byť tým najuniverzálnejším východiskom či príležitosťou, ako sa dostať z každej vzniknutej morálnej či spirituálnej krízy. Predstavili sme si typ židovskej spirituality, ktorou bol filozof ovplyvnený a ktorej zostal verný v priebehu celého svojho dlhého života. Jadro tejto časti predstavuje hľadanie zdrojov, konceptov a následne poskladanie celistvého obrazu Boha rôznych mien, označení a šifier ako východiska ku stabilite a pevnej ukotvenosti človeka. Dôležitú úlohu hrá jazyk.⁸⁶

O tridsať rokov neskôr na neho nadviaže biológ talmudu Jozef Dov Ber Solovejčik, ktorý prostredníctvom halachy a intenzívnej participácie jedinca na vedeckých

⁸⁵ Norbert M. SAMUELSON, *An Introduction to Modern Jewish Philosophy*. New York: State University, 1989, s. 143, <https://doi.org/10.1353/book10757>.

⁸⁶ Porov. Friedrich WEINREB, *Symbolika biblického jazyka – Úvod do štruktúry hebrejštiny*. Praha: Herrmann & synové, 1995, s. 78. Voľba F. Weinreba nebola náhodná. Narodil sa v roku 1910 vo Lvove a od narodenia patrilo do chasidského spoločenstva. Jeho prvotný dotyk so židovstvom mal chasidský podtón, rovnako ako u Bubera, ktorý sa s bohatstvom tohto odkazu oboznámil cez svojho starého otca.

výdobytkoch moderného sveta, nekonfliktným skĺbením viery a vedy ukázal jednu z ciest či konkrétne východisko z krízy konzumizmu, liberalizmu, formálnej a bezduchej aplikácie náboženských predpisov a židovskej religiozity v najširšom slova zmysle. V Halachickom človeku prináša v kompilácii aktívneho a pasívneho princípu možnú náboženskú a filozofickú perspektívu pre súčasnú mladú židovskú generáciu Američanov vychádzajúcu z kritiky tradícií, racionalizmu, formovanú prírodnými a technickými vedami, v područí utilitarizmu, liberalizmu a konzumizmu.

Štúdia však ponúka aj hlbší presah. Prezентuje Lévinasa, ktorý poukazuje na Nekonečno presahujúce každé bytie. K pojmu bytia sa viažu aj krízy a s nimi aj uvedomovanie si svojho vlastného bytia reflektujúcim subjektom. S jeho uvedomovaním sa u človeka hlási ohraničovanie konkrétnej, ale najmä uvedomovanie si vlastnej identity. Konfrontácia s touto témou je zvlášť citlivá pre židov. Jej citlivosť spočíva v ukotvení ich identity nielen na náboženskom, ale aj národnom princípe. V Lévinasovom filozofickom koncepte je ale radikálne ohraničenie čohokoľvek neprijateľné, pretože vymedzenie smeruje k totalite. Pre neho je „ucelená“ filozofia akejkolvek identity vystavená kritike. Netúži byť identický s ničím a nikým, kľúčovou sa stáva alterita. Filozofia je etikou.⁸⁷ S čím sa identifikovať?

Nemali by sme sa azda posunúť od pojmu krízy k problému utvárania nových identít? Alebo by sme mali pojem identity definitívne opustiť a hovoriť o niečom celkom inom? Skrátka, je ešte identita témou súčasného aj religiózneho človeka? Nevyčerpala sa táto problematika práve heterogénnosťou prístupov vo filozofiách identity 20. storočia, ktorých dôsledky boli také divergentné, že niekedy medzi nimi ani nebolo možné nájsť určujúce prieniky?

Odhliadnuc od vypovedaného je zjavné, že do popredia vystupuje dvojité scenár filozofie identity. Pri pesimistickom, negatívne pôsobiacom type sú filozofie identity na ústupe a ich predmet sa už „definitívne“ vyčerpá. Na druhej strane, optimistický a pozitívny scenár odkrýva priestor, v ktorom filozofie identity majú za úlohu nanovo premyslieť, opätovne redefinovať, prípadne spresniť definíciu svojho predmetu skúmania (t. j., identity, a to aj tej religióznej) vzhľadom na súčasný stav poznania, kultúrne a spoločenské zmeny, nové prežívanie religiozity a podobne. (Do tejto schémy zapadá Solovejčik s ponukou koncepcie halachického človeka).

Za určitých okolností môžu filozofie identity upadnúť aj do regresívneho modu. Regresívny typ spôsobuje trochu nešťastný návrat k „zakonzervovanému“ stavu pojmu identity, ktorý uviazol v skúsenosti 20. storočia. Z iného pohľadu však

⁸⁷ LÉVINAS, Emmanuel, *Etika a nekonečno*. Praha: OIKOYMENH, 1996.

teóriu návratu fakticky vylučuje hermeneutické hľadisko prístupu k dejinám, v ktorom nikdy nie je možné vrátiť sa k dejinám bez toho, aby k nim poznávajúce subjekty nepristupovali už aj so svojimi súčasnými aktualizovanými skúsenosťami a poznatkami.

LITERATÚRA

- BOSÁKOVÁ, Kristína, *Ich und Du ist Gott: The Impact of Ludwig Feuerbach's Philosophy of Dialogical Communication on Modern Intersubjectivity and Recognition Theory*. In: *Encounters with Nineteenth-Century Continental Philosophy*. Boston – Leiden: Brill 2023, s. 79-106. https://doi.org/10.1163/9789004689459_006.
- BOURETZ, Pierre, *Svědkové budoucího času III: L. Strauss, H. Jonas, E. Lévinas*. Praha: OIKOYMENH, 2009.
- BUBER, Martin, *Chasidská vyprávění*. Praha: Kalich, 2002.
- CIOCAN, Cristian, HANSEL, Georges, *Lévinas Concordance*. Dordrecht: Springer, 2005.
- CORETH, Emerich, EHLEN, Peter, HAEFFNER, Gerd, RICKEN, Friedo, *Filosofie 20. století*. Olomouc, 2006.
- CRITCHLEY, Simon (ed.), *The Cambridge Companion to Lévinas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- FORMÁNKOVÁ, Eva, Gabriel Marcel (1889) – Doslov. In: MARCEL, Gabriel: *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 133 – 136.
- CHALIEROVÁ, Catherine, *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Praha: Ježek, 1993.
- CHALIEROVÁ, Catherine, *Židovská jedinečnost a filosofie*. Praha: Ježek, 1992.
- JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, MozArt, 2007.
- KARUL, Róbert, *O bytí bez subjektu. Sproblematizovanie Levinasovho ponímania čistého bytia*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2012.
- LETZ, Ján, *Metafyzika a ontológia. Príspevok k tvorbe kreačno-evolučnej ontológie*. Bratislava: Edícia Filozofickej sekcie ÚSKI a SKA, 1993.
- LÉVINAS, Emmanuel, *Defficile liberté*. Paris: Albin Michel, 1963.
- LÉVINAS, Emmanuel, *Beyond the Verse*. London: Continuum, 1994.
- LÉVINAS, Emmanuel, *Být pro druhého*. Praha: Zvon, 1997.
- LÉVINAS, Emmanuel, *Čas a jiné*, Praha – Liberec: Dauphin, 1997.
- LÉVINAS, Emmanuel, *Etika a nekonečno*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- LÉVINAS, Emmanuel, *Totalita a nekonečno*. Praha: OIKOYMENH, 1999.
- LÉVINAS, Emmanuel, *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: OIKOYMENH, 2009.
- LÉVINAS, Emmanuel.: *Rozhovor s Bernhardom Casperom*. In: LÉVINAS, Emmanuel, *Být pro druhého*, c. d., s. 1 – 33.

- LÉVINAS, Emmanuel, Rozhovor s Christopherom von Wolzogenom z 20. 12. 1985. In: LÉVINAS, Emmanuel, *Být pro druhého*, s. 34 – 65.
- LÉVY, H. Bernard, *Sartrovo století. (Filosofické zkoumaní)*. Brno: Host, 2003.
- LEVY, Ze'ev, *Emmanuel Lévinas ako židovský mysliteľ*. In: *Filozofia* 54 (5), 1999, s. 340 – 348.
- LYČKA, Milan, *Filosofie náboženství Josefa Solovějčika*. Praha: Academia, 2010.
- MARCEL, Gabriel, *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971.
- MIČKO, Ján, *Vyvolenosť. Požehnanie, či záhuba?* In: *Ostium* 7 (1), 2011 [online]. URL: <http://www.ostium.sk/index.php?section=&mod=magazine&act=issue&id=30>.
- OPPENHEIM, Michael, *Speaking/Writing of God. Jewish Philosophical Reflections on the Life with Others*, In: Ladislav TKÁČIK, *Príspevok Emmanuela Lévinasa k fenomenológii daru*, Kraków/ Trnava: Towarzystwo Słowaków w Polsce – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 98)
- ROZEMBERG, Andrej, *Privilegovaný pohľad*. In: *Filozofia* 61 (8), 2006, s. 631 – 641.
- RUKRIGLOVÁ, Dita, *Druhý – základní pojem filosofie Emmanuela Lévinase*. In: *Filozofia* 51 (3), 1996, s. 176 – 193.
- SAMUELSON, M. Norbert, *An Introduction to Modern Jewish Philosophy*. New York: State University, 1989. <https://doi.org/10.1353/book10757>.
- SOKOL, Jan, *Malá filosofie člověka (Slovník filosofických pojmů)*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- SOLOVĚJČIK, Josef, *Halachický člověk*. Praha: Academia, 2012.
- SUCHAREK, Pavol, *Turniketom Levinasovho času*. In: *Filozofia* 61 (8), 2006, s. 642 – 658.
- TATRANSKÝ, Tomáš, *Lévinas a metafyzika*. Svitavy/Roma: Trinitas/Academia Cristiana, 2004.
- The European Graduate School: *Emmanuel Lévinas – Bibliography* [online] URL: <http://www.egs.edu/library/emmanuel-levinas/biography/>; [23. 7. 2023]
- TKÁČIK, Ladislav, *Člověk Emmanuel Levinas*. In: *Ostium* 9 (3), 2013 [online] URL: <http://www.ostium.sk/>.
- TKÁČIK, Ladislav, *Príspevok Emmanuela Lévinasa k fenomenológii daru*. Kraków, Trnava: Towarzystwo Słowaków w Polsce – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013.
- VALEVIČIUS, Andrius, E. Levinas, Some basics facts. In: *Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences* [online] URL: http://www.lituanus.org/1987/87_1_02.htm.
- VYDRA, Anton, *Pojem synovstva u Lévinasa a v Henryho filozofii kresťanstva*. In: KARUL, R. (et al.): *Michel Henry: Život ako prelínanie subjektivity a intersubjektivity*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2009, s. 155 – 175.
- WEINREB, Friedrich, *Symbolika biblického jazyka – Úvod do štruktúry hebrejštiny*. Praha: Herrmann & synové, 1995.

ZVARÍK, Michal, Problém identity z hľadiska zúfalstva. Pohľady J. Piepera a A. J. Steinbocka. In. *Človek a jeho Ja. Od zúfalstva k zmyslu*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2020, s. 8 – 24.

PhDr. ThLic. Mgr. Ján Mičko, PhD.

Katedra filozofie

Filozofická fakulta TU v Trnave

Hornopotočná 23

917 01 Trnava

micko.jan@centrum.sk